

AKMENYS SU PLOKŠČIADUGNIAIS DUBENIMIS LIETUVOJE IR LATVIJOJE

VYKINTAS VAITKEVIČIUS

Akmenys su plokščiadugniais dubenimis sudaro vieną senųjų šventviečių tyrimams reikšmingų paminklų grupę. Straipsnyje jai priskiriami ritinio formos akmenys, kurių viršutinėje plokštumoje iškalti dubenys stačiomis sienelėmis ir plokščiais dugnais.

1970–1972, 1975 m. šiuos paminklus tyrinėjęs archeologas V. Urbanavičius iškėlė hipotezę, jog akmenys su plokščiadugniais dubenimis priklausė slaptooms atskirų bendruomenių šventvietėms, kurios klestėjo XVI a. antrojoje pusėje – XVII a. (Urbanavičius, 1972a, p. 16–17; 1977, p. 86, 87; 1979; 1997, p. 2–3).

Šiame straipsnyje pateikiami išsamūs archeoliniai, etnologiniai bei mitologiniai duomenys apie tokio tipo šventviečių akmenis ir siūloma ritinio formos akmenis su plokščiadugniais dubenimis laikyti kuršiška šventviečių tradicija, kuri pažįstama dviejuose pagrindiniuose arealuose: Šiaurės vakarų Lietuvoje – Latvijos Kurše (t. y. etninėse kuršių žemėse) bei Rytų Lietuvoje – Latgaloje (Lietuvos valstybės teritorijoje, kur persikėlė pabėgėliai kuršiai).

1. ĮVADAS

Pirmuosiuose F. Pokrovskio ir P. Tarasenkos parengtuose archeologijos paminklų žemėlapiuose akmenys su plokščiadugniais dubenimis nefigūruoja. Vienintelis Kutiškių akmuo, kuris turėjo iškaltą plokščiadugnį dubenį ir buvo sunaikintas 7 dešimtmetyje, čia netiksliai vadinamas „akmeniu su dubenėliais“ (Tarasenska, 1928, p. 162; 1958, p. 75). Ilgą laiką ir po karo akmenys su plokščiadugniais dubenimis neaprašomi moksliniuose, kraštotyryniuose darbuose. Tai suprantama, nes vos apie kelis šios rūšies akmenis buvo pasakojami padavimai, o daugelis akmenų gulėjo apversti ant šono, užslinkę žemėmis, kartais net apversti dubenimis žemyn. Septintojo dešimtmečio pabaigoje pagyvėjęs kraštotyros sąjūdžiui, ėmus atidžiau registruoti kultūros paminklus ir didėjant melioracijos mastams, padėtis keitėsi: kraštotyrininkas I. Jablonskis aprašė beveik dešimt jam anksčiau žinomų ir kartu su gydytoju V. Intu naujai aptiktų akmenų su plokščiadugniais dubenimis Budriuose, Padvariuose, Udraliuose, Ersloje, Puodkaliuose, Sūdėnuose bei kitose Kretingos, Skuodo rajono vietovėse

(Jablonskis, 1969; 1971), kraštotyrininkas V. Šaulys – Mikulionių (Pikeliškių) akmenį Vilniaus rajone (Šaulys, 1969), archeologas V. Valatka – Petraičių akmenį Telšių rajone (Valatka, 1971), archeologas M. Černiauskas lokalizavo Kutiškių akmens vietą Radviliškio rajone. Maždaug tuo pačiu metu skirtingose Lietuvos vietose melioratoriai, rinkdami akmenis, išvertė Klibių, Voveraičių (abu – Kretingos r.), Renavo (Mažeikių r.), Reškutėnų (Švenčionių r.) akmenis su dubenimis, kurie daugiausia kraštotyrininkų pastangų dėka tada buvo išsaugoti nuo sunaikinimo.

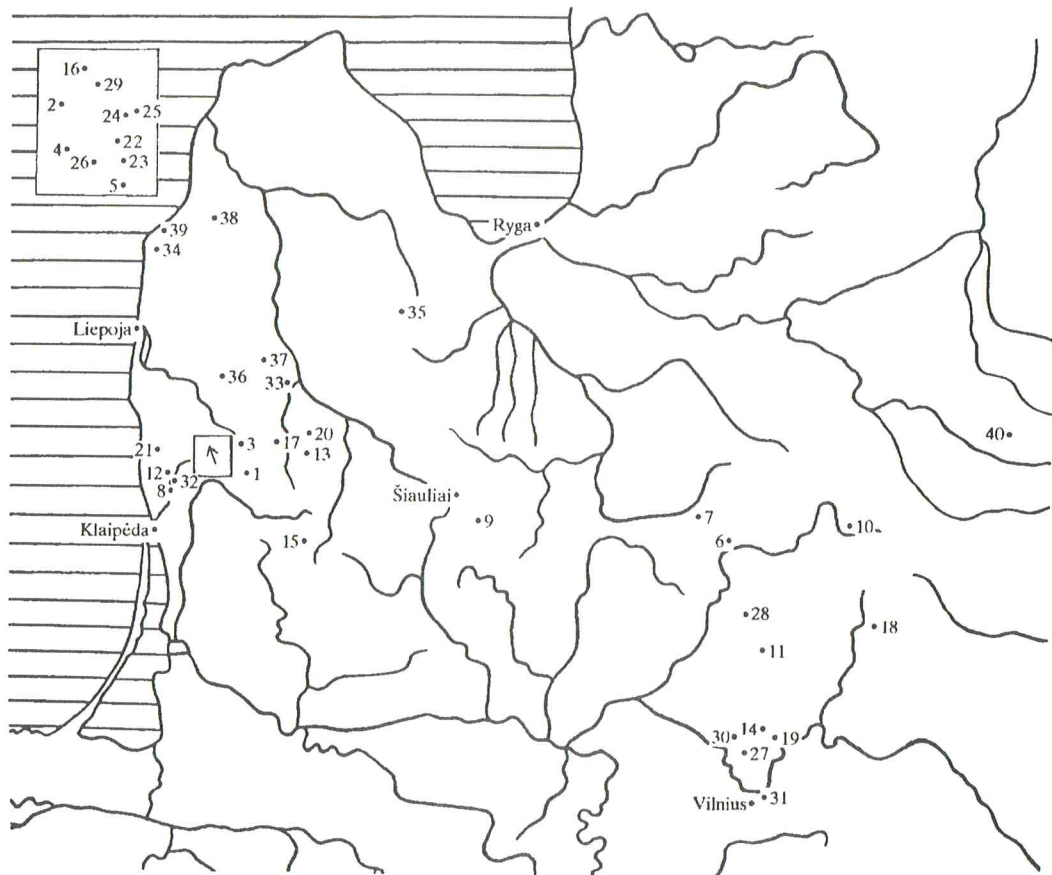
1970 m. melioratorių iškeltos Šilalės kaimo (Skuodo r.) akmens su dubeniu vietoje I. Jablonskis pastebėjo anglių bei puodų šukių. Archeologinių tyrinėjimų metu (vad. V. Urbanavičius) buvo aptikta senojo tikėjimo šventvietė, ir tai davė impulsą 1971–1972 metais tirti tokių pačių akmenų Šerkšniuose, Šaukliuose (abu – Skuodo r.), Kirdiškiuose (Kupiškio r.), Paduobužėje, Trumponiuose (abu – Molėtų r.), Pikeliškėse (Vilniaus r.), Lūžuose (Zarasų r.) aplinką. 1975 m. tyrinėti ir prie Katinų (Anykščių r.) akmenys. Po to buvo išaiškinta dar beveik dešimt akmenų su plokščiadugniais dubenimis, ir šiuo metu Lietuvoje žinomi jau 33 tokie paminklai.

Latvijoje, kur nurodomi 8 akmenys su plokščiadugniais dubenimis (Caune, 1974, p. 90–91; Уртанс, 1988, c. 5–6), o patikslintais duomenimis – 7 (Urtāns, 1992), tokio tipo akmenys aprašyti dar 3-ajame XX a. dešimtmetyje, nors jų aplinka archeologų netyrinėta ligi šiol.

Taigi toliau straipsnyje remiamasi duomenimis apie 40 paminklų, tarp jų papildomi duomenys reikalingi apie 6 akmenis Brotykuose, Igariuose, Šerkšniuose (nežinomi šių akmenų matmenys, jie nežvalgyti), Šaukliuose (nėra galutinai aišku, ar turėjo dubenį antrasis akmuo), Vilniuje ir Solke (prieštaringos nuomonės dėl jų paskirties).

2. AKMENŲ PAPLITIMAS

Akmenys su plokščiadugniais dubenimis paplitę dviejuose pagrindiniuose arealuose: (1) Šiaurės vakarų Lietuvoje ir Latvijos Kurše, (2) Rytų Lietuvoje ir Latgaloje. Tik vienas paminklas žinomas Vidurio

1 p a v. Ritinio formos akmenų su plokščiadugniais dubenimis paplitimas Lietuvoje (pagal autorių) ir Latvijoje (pagal J. Urtaną (1992)): Lietuva: 1. Brotykai (Skuodo r.); 2. Budriai (Skuodo r.); 3. Ersla (Skuodo r.); 4. Igariai (Skuodo r.); 5. Gargždėlė (Kretingos r.); 6. Katinai (Anykščių r.); 7. Kirdiškis (Kupiškio r.); 8. Klibiai (Kretingos r.); 9. Kutiškiiai (Radviliškio r.); 10. Lūžai (Zarasų r.); 11. Paduobužė (Molėtų r.); 12. Padvariai (Kretingos r.); 13. Petraičiai (Telšių r.); 14. Pikeliškės (Vilniaus r.); 15. Pubžibiai (Plungės r.); 16. Puodkaliai (Skuodo r.); 17. Renavas (Mažeikių r.); 18. Reškutėnai (Švenčionių r.); 19. Sakališkės (Vilniaus r.); 20. Skuodiškiai (Mažeikių r.); 21. Sūdėnai (Kretingos r.); 22. Šaukliai I (Skuodo r.); 23. Šaukliai II (Skuodo r.); 24. Šerkšniai I (Skuodo r.); 25. Šerkšniai II (Skuodo r.); 26. Šilalė (Skuodo r.); 27. Švedai (Vilniaus r.); 28. Trumponiai (Molėtų r.); 29. Udraliai (Skuodo r.); 30. Vėlybniškės (Vilniaus r.); 31. Vilnius; 32. Voveraičiai (Kretingos r.); 33. Žibininkai (Mažeikių r.); Latvija: 34. Dzeņi (Liepojos r.); 35. Laimdotas (Tukumo r.); 36. Mazgramzda (Liepojos r.); 37. Meldzere (Saldaus r.); 38. Naiži (Kuldygos r.); 39. Pinnas (Liepojos r.); 40. Solkas (Preiļū r.). *Braižė Vykintas Vaitkevičius.*

Lietuvoje (pav. 1). Pirmajam arealui priklauso 27 paminklai Liepojos, Kuldygos rajonuose (šiaurėje), Tukumo rajone (šiaurės rytuose), Mažeikių, Telšių rajonuose (rytuose), Plungės rajone (pietuose), Kretingos rajone (vakaruose). Iš pažiūros šio arealo epicentras yra vietovės tarp Mosėdžio (Skuodo r.) ir Salantų (Kretingos r.) – čia žinoma 10 akmenų. Bet toks faktas pirmiausia byloja apie tai, jog V. Intas, kurdamas Mosėdžio akmenų muziejų, taip pat I. Jablonskis, pirmiau melioratorių apžiūrėjo kiekvieną (!) akmenį ir aptiko daug lig tol nežinomų akmenų su dubenimis. Jeigu toks dėmesys akmenims, kuriuos iš žemių vertė bei nuo laukų rinko melioratoriai, būtų buvęs rodomas

kitose vietose, kur paplitę akmenys su plokščiadugniais dubenimis, „epicentrais“, be Mosėdžio, galima tvirtinti, būtų tapę daugiau Žemaitijos ir Aukštaitijos vietovių.

Antrajam arealui priklauso 12 paminklų Vilniaus rajone (pietuose), Švenčionių rajone (rytuose), Preiļū rajone (šiaurės rytuose), Kupiškio rajone (šiaurės vakaruose). Tai, jog 1995–1997 m. buvo išaiškinti 3 nežinomi akmenys su plokščiadugniais dubenimis į šiaurę nuo Vilniaus, rodo, kad šių paminklų skaičius antrojo arealo ribose gali ir toliau didėti.

Vidurio Lietuvoje, kur masiškai paplitę kito tipo šventviečių akmenys su smailiadugniais dubenimis, užfiksuotas tik vienas, jau minėtas, ritinio formos

akmuo su plokščiadugniu dubeniu Kutiškių kaime (Radviliškio r.).

Atkreiptinas dėmesys, kad tarp Lietuvos akmenų su dubenimis žinomi 9 ne ritinio, daugiausia netaisyklingos formos akmenys, kurių viršuje yra iškalti plokščiadugniai dubenys. Keturi tokie akmenys yra Vidurio Lietuvoje (Pakruojo, Pasvalio r.), trys Žemaitijoje (Raseinių, Skuodo r.), po vieną Aukštaitijoje (Utenos r.) ir Dzūkijoje (Trakų r.). Tai regionai, kuriuose nežinoma jokių kitokių akmenų su dubenimis (Raseinių, Trakų r.), arba regionai, kuriuose kartu žinomi ir ritinio formos akmenys su plokščiadugniais dubenimis (Skuodo, Utenos r.), arba regionai, kuriuose masiškai paplitę akmenys su smailiadugniais dubenimis (Pakruojo, Pasvalio r.). Galimas dalykas, kad pastaruoju atveju plokščiadugniai dubenys nedideliuose plokščiuose akmenyse buvo iškalti (ar išsukti) vietoj smailiadugnių dubenų.

3. AKMENŲ MATMENYS IR YPATUMAI

Žinomi 34 Lietuvos ir Latvijos akmenų su plokščiadugniais dubenimis matmenys (dar 1 atveju nežinomas tik dubens dydis, 2 atvejais visi matmenys žinomi apytiksliai). Paprastai akmenys su plokščiadugniais dubenimis (pav. 2–7) – tai raudono stambiagrūdžio granito rieduliai, kurių formą visiškai tiksliai galima nusakyti tik tada, kai akmuo yra iškeltas iš žemės arba buvo atkastas tyrinėjimų metu.

2 p a v. Renavo akmuo (Mažeikių r.). Nuotrauka Vykinto Vaitkevičiaus, 1993.

3 p a v. Kirdiškio akmuo (Kupiškio r.). Nuotrauka Vytauto Daugudžio, 1969.

4 p a v. Vėlybniškių akmuo (Vilniaus r.). Nuotrauka Vykinto Vaitkevičiaus, 1997.

Stebint iš savo vietos iškeltus akmenis, susidaro įspūdis, kad apatinė netaisyklinga jų dalis buvo neapdirbama todėl, jog buvo žemėje (tiesa, savo pirminėje vietoje esančio Pubžibių akmens šonai pietvakarinėje pusėje aptašyti tik 52–54 cm aukštyje, o visas matomas akmens aukštis – 72 cm). Apdirbtos ir neapdirbtos akmens dalių santykis įvairuoja: Renavo

5 p a v. Paduobužės akmuo (Molėtų r.). Nuotrauka Vytauto Urbanavičiaus, 1971.

6 p a v. Pubžibių akmuo (Plungės r.). Nuotrauka Vykinto Vaitkevičiaus, 1994.

7 p a v. Šauklių akmuo I (Skuodo r.). Nuotrauka Vykinto Vaitkevičiaus, 1990

akmuo apdirbtas 60 cm aukštyje (visas aukštis – 1,1 m), Udralių akmuo apdirbtas 35 cm aukštyje (visas aukštis – 0,96–1,08 m), Švedų akmuo apdirbtas 48–58 cm aukštyje (visas aukštis – 1,05 m).

Nusakyti vidutinį akmenų aukštį (jų dalį virš žemės) sunku, nes iš 34 (+3) akmenų, kurių matmenys žinomi, daugelis akmenų pirminėse vietose jau buvo paversti ant šono, išjudinti ar perkelti į naują vietą. Tik 9 akmenų aukštis buvo užfiksuotas pirminėse jų vietose, ir tie duomenys rodo, kad virš žemės esančios akmenų dalies aukštis skirtingas: Puodkalių akmens virš žemės kyšojo nuo 25 iki 85 cm aukščio dalis, Pubžibių – nuo 42 iki 72 cm. Katinų ir Trumponių akmenys visose pusėse virš žemės buvo atitinkamai 35 ir 30 cm, Dzenių ir Meldzerės – 80 cm, Lūžų ir Sūdėnų – 90 cm aukščio. Koks buvo šių akmenų aukštis šventvietės gyvavimo metu, pasakyti sunku. Archeologinių tyrinėjimų rezultatai rodo, kad akmens su dubeniu aukštis kartu su kitais matmenimis galėjo būti reikšmingas, nes jis iš dalies buvo koreguojamas po akmeniu su dubeniu kraunant „pastovą“ arba dedant nedidelius akmenis, nuoskalas. „Pastovas“ arba pakisti nedideli akmenėliai turėjo lemti stabilią horizontalią viršutinės akmens plokštumos su dubeniu padėtį.

Dažniausiai kalnu tašant viršutinės akmens dalies šonus buvo formuojamas akmuo–ritinys. Tašymo žymės paprastai gerai matomos – tai ryškūs grioveliai. Tokius griovelius ir dabar palieka akmeniskaldžiai, apdirbdami akmenis geležiniu kalnu ir kūju. Sakališkių akmens grioveliai yra 2–2,5 cm pločio ir 0,5 cm gylis, Pubžibių akmens – 3–4 ir 1 cm, Švedų – 3,2 ir 1 cm, Vėlybniškių akmens – 5 ir 2 cm. Tašymo kalnu paliktų griovelių nepastebėta tik ant keleto akmenų šonų (pvz., Puodkalių, Šauklių I, Sūdėnų) ir iš to galima spėti, kad šie akmenys buvo apdirbti kitaip arba natūraliai buvo artimos ritiniui formos. Svarbiausias faktas yra tai, jog nepaisant, koks pasirinktas riedulys, buvo siekiama, kad apdirbtosios akmens dalies (ritinio) skersmuo būtų artimas 1 metrui. Tarkim, Pubžibių akmens apatinė netaisyklinga dalis yra 1,29x1,37 m, viršutinė apdirbta – 1x1,15 m dydžio, Voveraičių akmens atitinkamai 1,55x1,65 m ir 1,3 m. Visiškai tiksliai apibūdinti viršutinės akmenų dalies (ritinio) dydį sunku, nes žvalgymų metu akmenų matmenims nebuvo skiriama daug dėmesio, ataskaitose bei literatūroje pateikiami matmenys paprastai su 10–30 cm paklaida. Nepaisant šių aplinkybių, duomenys rodo, kad abiejuose arealuose net 30 akmenų viršutinės dalies–ritinio skersmuo įvairuoja nuo 0,9 m (Ersla, Sakališkės) iki 1,3 m (Lūžai, Voveraičiai). Tik 5 akmenų pirmajame areale šis matmuo yra kiek didesnis: 1,2–1,4 m (Pinnas), 1,4 m (Dzeņi), 1,4–1,5 m (Puodkaliai), 1,5 m (Meldzere), 1,5–1,8 m (Mazgramzda).

Sunaikinto Solko akmens, kurio skersmuo buvo vos 74 cm, paskirtis nėra visiškai aiški.

Kaip galima pastebėti, viršutinė akmenų plokštuma, kurioje kalti dubenys, nebuvo daug lyginama. Plokštumos pakraščiai dažnai ištrupėję, suskeldėję ir palieka grubaus darbo įspūdį. Dubenys beveik visada iškalti plokštumos centre, retai „pasislinkę“ į vieną kurį plokštumos kraštą (Puodkaliai, Sūdėnai). Jie paprastai nežymiai išėsto apskritimo formos, tarkim, 29x33 cm (Budriai, Paduobužė), 31,5x33 cm (Reškutėnai), 49x57 cm (Klibiai), 54x58 cm (Pubžibiai) dydžio, tiesa, autoriai ne visada tai pabrėžia, pateikdami akmenų matmenis.

Buvo siekiama, kad apdirbtosios akmens dalies – ritinio skersmuo būtų artimas 1 metrui (net 30 akmenų skersmuo įvairuoja nuo 0,9 iki 1,3 m), o kalant dubenį buvo siekiama, kad jo skersmuo būtų artimas 50 cm. Net 32 akmenų dubens vidutinis skersmuo įvairuoja nuo 30 iki 60 cm: 16 akmenų dubenys yra 30–45 cm ir 16 akmenų – 45–60 cm dydžio. Dubens sienelės paprastai stačios. Kartais jos truputį nuolaidėja, todėl dubens dugno skersmuo mažesnis: Šilalės akmens dubuo 32 cm skersmens viršuje ir 28 cm – dugne, Sakališkių akmens atitinkamai 35–38 cm ir 29–33 cm, Vėlebniškių akmens – 43–46 cm ir 37 cm, Puodkalių akmens – 47–48 cm ir 45–46 cm. Be to, keturiais atvejais iš dubens į akmens kraštą yra iškalti ir latakai. Sūdėnų akmens latakas yra 15–20 cm pločio, Katinų – 22 cm, Pubžibių – 37 cm. Skuodiškių akmens latakas šiek tiek kitoks – jis 20 cm pločio dubens pusėje ir 5–7 cm akmens krašte.

Dubens dugno pakraščiu dažnai dar eina ir kelių centimetrų gylio griovelis, tarkim, Klibių akmens dubens griovelis 3–4 cm pločio ir 1,5–3 cm gylio, Pubžibių – 1,5–2 cm ir 0,5 cm. Šiais atvejais centrinė dubens dalis nelygi, gana grubiai išskaptuota ir dažniausiai negili. Kai dubuo yra dailesnis, lygiu dugnu, griovelis jo pakraščiu neina (Renavas, Reškutėnai, Sakališkės, Skuodiškiai, Udraliai, Vėlybniškės). Pikeliškių ir Meldzerės akmenų dubenyse, be griovelio dugno pakraščiuose, yra iškalti grioveliai ir dugno centre („ratai“). Pikeliškių „rato“ skersmuo 16–17 cm (visas dubens skersmuo 44 cm), Meldzerės – 26 cm (visas – 55 cm). Dėl dubens dugno pakraščiais einančio griovelio dubens gylio matmuo tampa kiek sąlyginis, nes, tarkim, Budrių akmens dubuo yra 3 cm gylio centrinėje dalyje ir 6 cm – pakraštyje, Voveraičių akmens dubuo atitinkamai 6 ir 9 cm, Lūžų – 3,5 ir 9,5 cm, Klibių – 7 ir 10 cm. 32 akmenų, kurių dubens skersmuo įvairuoja nuo 30 iki 60 cm, dubens gylio matmuo pasiskirsto taip: 27 dubenų gylis yra maždaug 10 cm, o 5 akmenų – nuo 13 cm iki 17 cm (Dzepli, Meldzere, Naiži, Pinnas, Renavas).

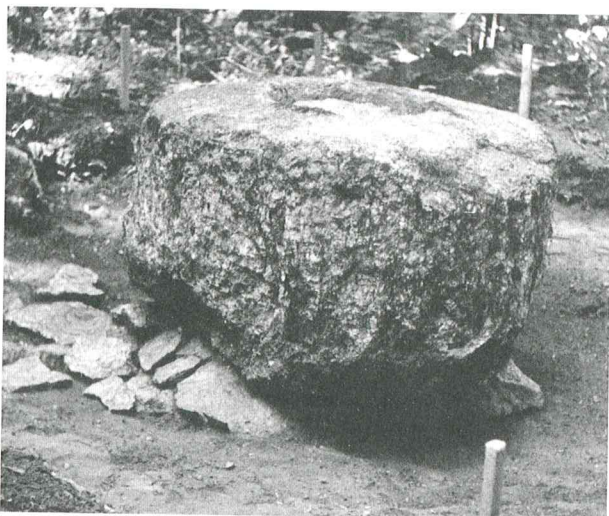
Taigi, apibendrinant pateiktus duomenis, matyti, kad: (1) akmenys yra tokios pačios – vidutiniškai 1 m skersmens apdirbto ritinio formos, apatinė jų dalis, matyt, buvusi žemėje, dažniausiai netaisyklingos formos; akmenų viršuje, nebūtinai centre, yra iškalti vidutiniškai 50 cm skersmens dubenys stačiomis sienelėmis ir plokščiais dugnais. Dugnai yra gana lygiai išskaptuoti arba jų pakraščiu iškaltas griovelis, o centrinė dalis palikta mažai skaptuota. Kartais iš dubens į akmens kraštą būna iškaltas latakas; (2) visi vidutiniai akmenų matmenys vienodi abiejuose akmenų paplitimo arealuose.

Straipsnyje trumpai paminėtų (sk. 2) natūralių ne ritinio formos akmenų matmenys gana skirtingi. Jų dydis įvairuoja nuo 40x56 cm (Noliškis) iki 1,2x1,5 m dydžio (Šilalė). Tik Rinkšelių ir Pabuojų akmenų šonai, atrodo, galėjo būti šiek tiek apdirbti. Šie akmenys yra atitinkamai 74 ir 88 cm skersmens, natūraliai lygia viršutine plokštuma. Tačiau būdinga, kad visi tokie akmenys labai neaukšti – vos 20 (Uošas) – 40 cm (Musteniai, Šilalė) aukščio (išimtį sudaro Stabulankių akmuo, kurio aukštis siekė 50–80 cm). Dubenys šiuose akmenyse yra nuo 13 (Stabulankiai) iki 34 cm (Ilguočiai) skersmens. Rinkšelių, Lyduvėnų, Mustenių akmenų dubenų dugno pakraščiais eina griovelis, todėl jų gylis centre yra mažesnis (1,5–2 cm) negu pakraščiuose (2–3,5 cm). Kitų akmenų dubenys gilesni: Pabuojų akmens dubuo 3,7 cm gylio, Pažeimės – 7 cm, Uošo ir Stabulankių – 9 cm, Noliškio – 10 cm, Šilalės – 14 cm, Ilguočių – 15 cm. Be to, iš Mustenių akmens dubens (jis buvo vadinamas pasaga) į akmens kraštą eina 16 cm pločio latakas.

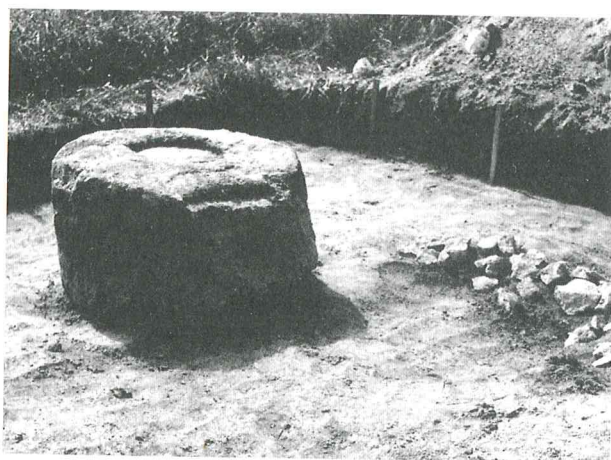
4. ARCHEOLOGINIAI DUOMENYS

1970–1972, 1975 m., vadovaujant V. Urbanavičiui, buvo tyrinėjama 11 ritinio formos akmenų su plokščiadugniais dubenimis aplinka arba buvusios šių akmenų vietos. Be to, 1972 m. Kutiškių akmens vietą tyrinėjo M. Černiauskas, o 1994 m. apytikslę Reškutėnų akmens vietą – I. Škimelienė. Šių tyrinėjimų rezultatams bendra tai, jog po akmenimis (jų vietoje) buvo nedideli akmenų „pastovai“, skirti tam, kad pagrindinis – dubenuotasis akmuo – stovėtų stabiliai, lygiai horizontaliai arba po dubenuotuojų akmeniu buvo pakišta nedidelių akmenėlių, jo nuoskalų (Katinai, Kutiškiai, Lūžai (pav. 8), Paduobužė, Trumponiai (pav. 9), Pikeliškės, Šilalė, Šaukliai I). Prie dubenuotųjų akmenų rasta pavienių anglių, degėsių arba laužaviečių – židinių. Pavyzdžiui, prie Šilalės akmens būta 1,5 m skersmens ir 50 cm gylio duobės, kurioje kūrta ugnis (pav. 10) (Urbanavičius, 1972b, p. 77–79), prie pirmojo

8 p a v. Lūžų akmuo (Zarasų r.) tyrinėjimų metu.
Nuotrauka Vytauto Urbanavičiaus, 1971.

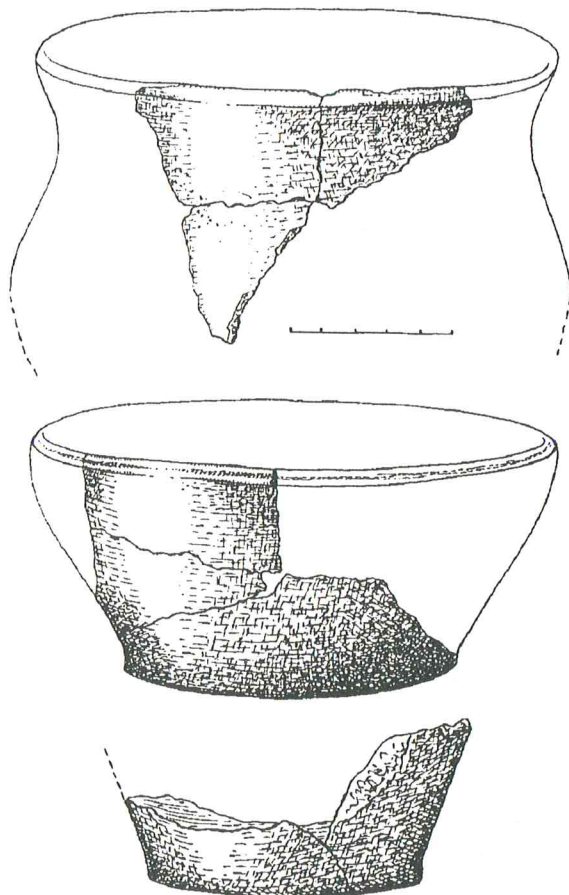
9 p a v. Trumponių akmuo (Molėtų r.) tyrinėjimų metu.
Nuotrauka Vytauto Urbanavičiaus, 1972.

10 p a v. Šilalės akmuo (Skuodo r.) tyrinėjimų metu.
Nuotrauka Vytauto Urbanavičiaus, 1970.

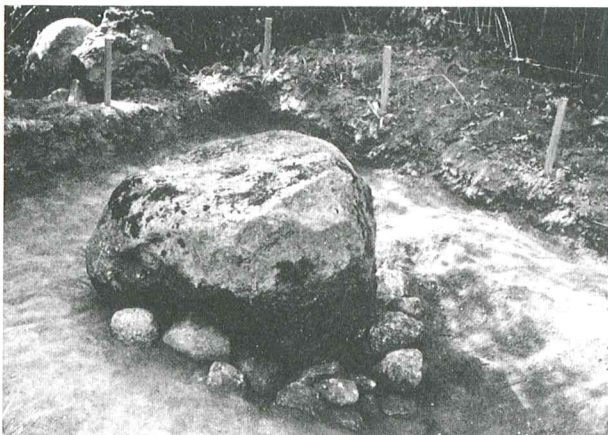

11 p a v. Katinų akmuo (Anykščių r.) tyrinėjimų metu.
Nuotrauka Vytauto Urbanavičiaus, 1975.

12 p a v. Židinyje prie Šilalės akmens (Skuodo r.) rasta keramika. Piešė A. Mizgiriienė. LII 6464.

1 3 p a v. Stabulankių akmuo (Utenos r.) tyrinėjimų metu. Nuotrauka Vytauto Urbanavičiaus, 1971.

Šauklių akmenis būta netaisyklingo ovalo formos, maždaug 2x2 m dydžio duobės plokščių dugnu, kurioje kūrenta ugnis (Urbanavičius, 1972š, p. 18), prie Katinų akmenis rasta 1,5 m skersmens ir 30 cm gylio piltuvėlio formos duobė su dubenuotojo akmenis nuoskalomis, degėsiomis (pav. 11) (Urbanavičius, 1978, p. 170–171).

Trijose vietose laužavietėse rasta sudaužytų molinių indų šukių. Prie Šilalės akmenis rasta net trijų molinių indų šukių: 7,2 cm aukščio dubenėlio 16,5 cm skersmens anga, puodynėlės su 18 cm anga fragmentų ir puodo dugnelis (pav. 12) (Urbanavičius, 1972b, p. 77–79). Prie antrojo Šauklių akmenis rastas sudaužytas molinis dubenėlis žaliai glazūruota vidine puse (Urbanavičius, 1972š, p. 18), o prie Katinų akmenis – rudo glazūruoto puodelio su aša šukės (Urbanavičius, 1978, p. 171). Visa ši keramika datuojama XVI–XVIII a., kartais net XIX a. pradžia. Be šių keramikos radinių, prie Katinų akmenis atsitiktinai rasta sunkiai datuojama geležinė 6 cm skersmens grandis, o prie Paduobužės akmenis – žalvarinis kriaušės formos žvangutis (tokių dirbinių daugiausia randama XIV–XVI a. kapuose).

Be to, tyrinėjimų metu nustatyta analogiškai buvus įrengtą ir Stabulankių šventvietę su ne ritinio formos dubenuotoju akmeniu – čia po dubenuotoju akmeniu taip pat rastas tam tikras akmenų pastovas (pav. 13), o prie akmenis – 1,3 m skersmens ir 50 cm gylio duobės dugne – anglių ir degėsių (Urbanavičius, 1972š, p. 45).

5. INTERPRETACIJŲ KELIAI

1977 m. V. Urbanavičius pateikė tyrinėtųjų šventviečių su ritinio formos dubenuotais akmenimis interpretaciją. Pasak jo, šios kaimo bendruomenių

šventvietės gyvavo jau krikščionybės laikais, nes jos buvo „toliau nuo tuometinių gyvenviečių, miškuose, pelkėse, upių slėniuose ar šiaip nuošalesnėse vietose“ (Urbanavičius, 1977, p. 81, 83, 87), jos funkciškai panašios į katalikų bažnyčiose esančius akmenis švęstam vandeniui laikyti, ir tai „įgalintų spėti, kad tie aukurai atsirado dėl bažnyčios įtakos, o tai buvo įmanoma tik bažnyčiai įsigalėjus. Tai turėjo įvykti apie XVI a. vidurį“ (Urbanavičius, 1977, p. 86). Šiose šventvietėse rasta keramika taip pat datuojama XVI–XVIII a., XIX a. pradžia (Urbanavičius, 1977, p. 81). Kartu V. Urbanavičius atkreipė dėmesį, jog ritinio formos akmenis su plokščiadugniais dubenimis paplitę ten, kur gyveno kuršių, žiemgalių ir sėlių gentys, todėl „galimas dalykas, kad tose šventvietėse atliekamos apeigos buvo savotiškas tų genčių dvasinės kultūros tęsinys“ (Urbanavičius, 1977, p. 85, 88).

Praėjus 20 metų, yra proga atskiras minėtos interpretacijos detales pakoreguoti.

5.1. Nuošalumo matmuo

XVI–XVIII a. Lietuvos kraštovaizdžio paveikslas („šventvietės buvo miškuose, pelkėse“) nėra konkrečiai tyrinėtas, todėl šventviečių nuošalumą gana sunku apibrėžti. Tarkim, XII–XIII a. pilkapiai ar XIII–XIV a. kapinynai miškuose bei pelkėtose vietose rodo pirmiausia tai, jog nuošaliose vietose paminklų išliko santykinai daugiau (jie mažiau suardyti), o nenuošaliose vietose, kurios sutampa ir su aktyvios žmonių veiklos plotais, išlieka tik nedidelė paminklų dalis ir ji nuolat mažėja. Pažymėtina, kad šventviečių atveju „nuošalumas“ tam tikru aspektu pažymi ir „slaptumą“: („šventvietės būdavo įrengiamos toliau nuo gyvenviečių, sunkiai prieinamose vietose <...> vietiniai žmonės jas slėpė, kad jų nesunaikintų krikščionys“) (Urbanavičius, 1977, p. 88). Matyt, ryškiausia šventviečių su ritinio formos dubenuotais akmenimis nuošalumo įspūdį sukėlė 1970–1971 m. Mosėdžio apylinkėse tyrinėtoms šventvietėms ir visų pirma – šventvietė Šilalės kaimo ažuolyne: „padėtis pelkėje rodo, kad šventvietė buvo nelegali“ (Urbanavičius, 1977, p. 81).

Dar 1426 m. Livonijos ir LDK sutartyje dėl sienos šalia dviejų neįvardytų piliakalnių (*two Schlotesberge*) paminėti du šventieji miškai (*dar two hillige busche stahn*). Prof. A. Salio nuomone, jie buvo Mosėdžio apylinkėse, Erlos upės rajone (Salys, 1930, p. 84). Vėlyvųjų piliakalnių, ant kurių stovėjusios pilys buvo sunaikintos, matyt, XIII a., šiame regione yra keletas (pvz., Mosėdis, Daukšiai, Puodkaliai, Kubiliškė). Kurie du piliakalniai paminėti 1426 m., pasakyti sunku.

1523 m. dokumente apie sieną tarp Žemaitijos ir Kuršo (*Scheidungh... zwischen Sameiten vndt*

1 4 p a v. Šilalės akmens (Skuodo r.) dabartinė aplinka. Nuotrauka Vykinto Vaitkevičius, 1990.

Churlande) sakoma, jog siena eina šventąja upe aukštyn iki upelio (*der Bach*) santakos su Erla, tuo upeliu aukštyn iki šventojo Mosėdžio miško (*an den hilligen Busch Maysede*) ir iki Bartuvos ten, kur į Bartuvą įteka Juodupis (*Schwarthe Beke*) (Salys, 1930, p. 13, 86). Sekant žemėlapi matyti, kad siena planuojama Šventąja upe iki pat jos aukštupio (į šiaurę nuo Narmontų, Jakštaičių ir Palšių), tada minima Erlas sianta su dešiniuoju bevardžiu (?) intaku rytiniame Šatraminių pakraštyje ir siena vedama tarp Igarių bei Šilalės, tuo pačiu upeliu aukštyn – šiaurės rytų – Mosėdžio kryptimi iki „šventojo Mosėdžio miško“ ar „Mosėdžio prie šventojo miško“ ir Bartuvos upės. Minimo šventojo miško belicka ieškoti labai nedideliame rajone, šiek tiek toliau nuo Erlas, Mosėdžio pietvakariuose, prie bevardžio (?) upelio. Pagrįstai galima manyti, kad Šilalės kaimo ažuolynas su 1970 m. jame tyrinėta šventviete – tai būtent šio šventojo miško reliktas (pav. 14) (plg. šventasis ažuolynas, pasakojama, augo prie Meldzerės dubenuotojo akmens (Urtāns, 1992, p. 53).

Atkreiptinas dėmesys, kad šventieji miškai XIV–XV a. pradžios rašytiniuose šaltiniuose minimi dvejopai: jie tiesiog vadinami šventais, pvz., *silva dicta Heiligenwalt* prie Nevėžio, minimas 1398 m. Salyno sutartyje (Mannhardt, 1936, p. 127), arba pažymima, kad tai buvę šventi miškai, pvz., *silva dicta Ventus, que alias sancta in paganismo vocabatur*, minimas 1415 m. Veliuonos apylinkėse (Wigand von Marburg, 1983, p. 540, 654). Tai reikėtų vertinti atitinkamai kaip miškus, kuriems šventumas pripažįstamas/ten egzistuoja šventvietės, ir miškus, kurie nebelaikomi šventais/šventvietės juose nebeegzistuoja.

Šventojo miško paminėjimas prie Mosėdžio 1523 m. dokumente (o galbūt ir 1426 m.) rodo, jog šventvietė

ten nebuvo slapta. Priešingai – tai verčia manyti, kad iki XVI a. pirmosios pusės šiame krašte krikščionybė nebuvo įsigalėjusi, nepaisant to, kad Mosėdis dar 1421 m. tapo Žemaičių vyskupų valda. Bažnyčios statybą Mosėdyje XVI a. I pusėje – 1511 m., (Gimbutas, 1970, p. 236), prieš 1544 m. (Misius, Šinkūnas, 1993, p. 396) arba 1551 m. (Kviklys, 1992, p. 305) – belieka vertinti kaip suplanuotą krikščionybės skverbimosi į nuošaliausias Žemaitijos vietas akciją (Salys, 1930, p. 99).

Teiginiui, jog nuošalumas yra Šilalės šventvietės bruožas, matyt, prieštarauja faktas, jog šventvietė gyvavo krikščionims žinomame (t. y. „legaliame“) šventame miške, ir tai, jog šalia Šilalės dubenuotojo akmens žinomas dar vienas – daug didesnis – neapdirbtas riedulys, kurį taip pat gaubė šventumo aurcolė (yra užfiksuotas reikšmingas padavimo apie šį akmenį fragmentas, žr.: LIIR F. 1–246, p. 80–81). Natūralūs, dideli rieduliai – būdingos senojo tikėjimo šventvietės Šiaurės vakarų Lietuvoje (plg.: Naujoji Įpiltis, Kačaičiai – abu Kretingos r.; Mockaičiai, Skuodo r.; Geidžiai, Mažeikių r.; Šašaičiai, Plungės r., ir kt.). Tad tikrą ar tariamą Šilalės šventvietės su dubenuotoju akmeniu nuošalumą jos įkūrimo metu pirmiausia lėmė tam tikri šventvietėms keliami „reikalavimai“, šiuo atveju – sakraliniai aplinkos komponentai – šventas miškas, šventas akmuo.

5.2. Šventviečių ir bažnyčių akmenų panašumas

1977 m. V. Urbanavičius pažymėjo, jog senųjų šventviečių bei bažnyčių dubenuotuosius akmenis sieja funkcinis panašumas (Urbanavičius, 1977, p. 86) ir todėl senųjų šventviečių formą iš dalies galėjo sugestionuoti Katalikų bažnyčia: „juk katalikai, įeidami į bažnyčią, pasišlaksto švęstu vandeniu, kuris dažniausiai būna taip pat įpiltas į akmeninį indą“, „[spėjama, kad] aukurai atsirado bažnyčios įtakoje“ (Urbanavičius, 1977, p. 84, 86). Tiesa, atkreipęs dėmesį į šventviečių ir bažnyčios akmenų galimą funkcinį panašumą, tyrinėtojas šventviečių akmenims priskiria kitą – altoriaus – funkciją: „dubenuotas akmuo čia buvo aukuras, atstojantis altorių“ (Urbanavičius, 1977, p. 84).

Katalikų bažnyčios sugestijos šventviečių akmenų formai neparemia akmenų švęstam vandeniui laikyti matmenys ir ypatumai. Bažnyčių bei koplyčių akmenys labai maži. Tarkim, Kretingos bažnyčios šventoriuje padėtas akmuo, naudotas švęstam vandeniui laikyti, yra vos 38x50 cm dydžio ir 18–21 cm aukščio, Ketūnų (Mažeikių r.) XVII a. vidurio koplyčios akmuo yra 46 cm skersmens ir 35 cm aukščio (žr. 4-ąjį viršelį), Sedoje į šventoriaus tvorą įmūrytas akmeninis indas

1 5 p a v. Vietovė „Molėtų bažnyčia“, kur yra Paduobužės akmuo (Molėtų r.). Nuotrauka Vytauto Urbanavičiaus, 1972.

yra 51–53 cm skersmens, – panašūs matmenys ir daugelio kitų akmenų švęstam vandeniui laikyti Varnių katedroje, Žemaičių Kalvarijos, Šiluvos, Tytuvėnų ir kitose bažnyčiose bei koplyčiose. Dubenų šiuose akmenyse matmenys ir forma patys įvairiausi. Jie būna pusrutulio, kūgio, ritinio ir kitų formų, paprastai 15–30 cm skersmens, 5–15 cm (dažnai priklausomai nuo akmenų aukščio) gylio. Iš bendro akmenų švęstam vandeniui laikyti tarpo kiek išsiskiria preciziškai padaryti, gludintais šonais ir dubenimis akmeniniai indai, kurių matmenys taip pat įvairuoja, bet jų dubens gilumas ir dydis (talpa) yra santykinai didesni. Į akis krinta ir tai, jog Šiaurės vakarų Lietuvoje (Kretingos, Skuodo, Mažeikių r.), kur žinoma daugiausia ritinio formos akmenų su plokščiadugniais dubenimis, iki XVI–XVII a. nei katalikų, nei evangelikų bažnyčių nebūta. Savo ruožtu aukščiau aptartas Mosėdžio pavyzdys netiesiogiai byloja, kad šventvietė su dubenuotuojų akmeniu gyvavo dar prieš Mosėdyje pastatant pirmąją bažnyčią.

Senųjų šventviečių ir bažnyčių akmenų funkcinio tapatumo bei bažnyčios sugestijos mintį 1977 m. interpretacijoje suponavo ir faktas, jog Kirdiškių akmens dubenyje susirinkęs vanduo buvo vartojamas gydymo tikslais, bei tai, jog apie Paduobužės akmenį Molėtų bažnyčia vadinamoje vietovėje (pav. 15) pasakojama, kad tas akmuo buvo senovėje čia stovėjusioje pirmojoje Molėtų bažnyčioje ir pasiliko vėliau švedams tą bažnyčią sudeginus (Urbanavičius, 1977, p. 84).

Bendrame pasakojamosios tautosakos kontekste padavimų „bažnyčios“ pažymi tik toje vietoje egzistavusios senoji tikėjimo šventvietės faktą (Vaitkevičienė, Vaitkevičius, 1996, p. 171–174), o pasitaiko, kad sugriuvusių bažnyčių indais švęstam vandeniui vadinami įvairiausi, ne tik su šventvietėmis, bet ir su

bažnyčiomis niekaip nesietini akmenys, pvz., trinamųjų girnų apatinės dalys – „loviai“. Tokie „loviai“, padėti ant Stajėtiškio (Švenčionių r.) piliakalnio, Savidėnų (Molėtų r.) Bažnyčiašvės kalno papėdėje, yra žmonių garbinami, tai motyvuojant „bažnytine“ šių akmenų kilme.

Duomenų, kad švęstas vanduo iš akmenų bažnyčiose būtų naudojamas maginiams tikslams, nėra. Užfiksuotas su Kirdiškių akmeniu susijęs tikėjimas yra svarbus senoji (ikikrikščioniškoji) tikėjimo mitinis–religinis vaizdins (apie tai žr. skyrelį 6).

5.3. Archeologiniai duomenys akmenims datuoti

Be aptarto šventviečių nuošalumo, jų panašumo į bažnyčių akmenis, svarbios ir šventvietėse su dubenuotaisiais akmenimis rastos XVI–XVIII a. ar net XIX a. pradžia datuojamos keramikos šukės. Jų rasta laužavietėse prie trijų akmenų: Šilalės, Šauklių II ir Katinų.

Laužavietė–židins prie Šilalės akmens buvo įrengta 1,5 m skersmens ir 50 cm gylio duobėje, apdėtoje nedideliais akmenimis. Kaip rašoma tyrinėjimų publikacijose (ataskaitos nėra), ugnis židinyje buvo kūrenama daug kartų, paskui židins „ilgą laiką, gal net kelis šimtus metų, buvo apleistas ir spėjęs apaugti“. Puodų šukės į židinį pateko jau antruoju jo kurstymo laikotarpiu (Rimantienė, Urbanavičius, 1971, p. 12; Urbanavičius, 1972b, p. 77–79; 1977, p. 80). 1977 m. interpretacijoje Šilalės šventvietė, remiantis keramika, datuojama XVI–XVIII a. ar net XIX a. pradžia (Urbanavičius, 1977, p. 81), nors suprantama, kad pirmasis židinio kurstymo laikotarpis yra ankstesnis už antrąjį („gal net kelis šimtus metų“), o trijų XVI–XIX a. datuojamų indų šukės į židinį pateko antruoju laikotarpiu.

Nors Šauklių antrasis akmuo, prie kurio rastas sudaužytas XVI–XVIII a. molinis dubenėlis (Urbanavičius, 1972š, p. 18), šiame straipsnyje kartu su kitais ritinio formos dubenuotaisiais akmenimis yra aprašomas, nėra galutinai aišku, ar tai pagrįsta. Ryškių ir šio tipo akmenims būdingų vertikalų šonų apdirbimo žymių Šauklių antrasis akmuo neturi, neturi jis ir išlikusios viršutinės lygios plokštumos bei dubens. V. Urbanavičius, tyrinėjęs šio akmens aplinką, 1972 m. ataskaitoje pažymėjo, jog „rasta keletas akmens viršutinės briaunos nuoskalų, rodančių, kad akmens viršus buvo plokščias. Galimas dalykas, kad toje viršutinėje plokštumoje buvo iškaltas ir dubuo“ (Urbanavičius, 1972š, p. 20), o 1977 m. rašė, jog „akmuo gerokai apskaldytas, dubens jau nebeišlikę, nors jo pėdsakų aptikta nuoskalose“ (Urbanavičius,

1977, p. 81). Kadangi licka neaišku, ar Šauklių antrasis akmuo dubenį turėjo, ar neturėjo, šie tyrinėjimų rezultatai negali būti objektyviai panaudoti aprašomoms šventvietėms datuoti. Degėsiuose prie Katinų akmens trijose skirtingose vietose rastos XVI–XIX a. rudo glazūruoto puodelio su aša šukės (Urbanavičius, 1978, p. 171).

Taigi nepaisant fakto, kad archeologinių tyrinėjimų dėka šventviečių su ritinio formos dubenuotaisiais akmenimis „konstrukcinė schema“ pažįstama labai gerai, datuodami šias šventvietes archeologai remiasi po kelis šimtus metų kaime naudotų molinių indų pavyzdžiais (prie Paduobužės akmens rastas žalvarinis XIV–XVI a. žvangutis dažniausiai pamirštas). Datavimui radiokarbonu buvo pateiktas anglies pavyzdys iš laužavietės prie Lūžų akmens. Nustatyta, kad pavyzdys šiuolaikinis (Vib–25).

Pažymėtina, kad vienodai įrengtose šventvietėse, archeologinių tyrinėjimų duomenimis, prie dubenuotųjų akmenų buvo kūrenama ugnis, tačiau molinių indų šukių rasta tik Šilalėje ir Katinuose; beje, Šilalės šventvietėje puodų bei dubenėlio šukės į židinių pateko ne tuo metu, kada šventvietė buvo įkurta, o antruoju židinio kurstymo laikotarpiu. Šiame straipsnyje nencigiamas pats XVI–XIX a. molinių indų šukių radimo faktas šventvietėse, tačiau norima išryškinti tai, jog: (1) rastosios indų šukės nerodo šio tipo švenviečių įkūrimo laiko, (2) sprendžiant iš to, jog šukių rasta tik 2 vietose iš 13 tyrinėtųjų, galimas dalykas, kad su aukojimais tos šukės neturi nieko bendra (šventvietėje surastas radinys nebūtinai traktuojamas kaip aukojimo pėdsakas (Colpe, 1970, p. 18–19); plg. prie Kirdiškių akmens rastos buteliukus, naudotus įsipilti vandens iš akmens dubens).

5.4. Tradicijos tąsa

V. Urbanavičius atkreipė dėmesį, jog ritinio formos dubenuotieji akmenys paplitę ten, kur gyveno kuršių, žiemgalių ir sėlių gentys (Urbanavičius, 1977, p. 85), todėl „galimas dalykas, kad tose šventvietėse atliekamos apeigos buvo savotiškas tų genčių dvasinės kultūros tęsinys“ (Urbanavičius, 1977, p. 88).

Pažymėtina, kad tęsinys buvo ne tik senojo tikėjimo apeigos, bet ir pačios šventvietės. Tai galėjo būti tradicijos tąsa, kitaip (šiuo atveju – moderniau) išreiškiant tuos pačius mitinius–religinius vaizdinius, arba tradicijos tąsa, kurią padiktavo ankstesni sprendimai. Pavyzdžiui, Šiaurės vakarų Lietuvoje žinomi keli šventi akmenys, kurie turi įdubas – plokščiadugnių dubenų prototipas: Tauralaukio (Klaipėdos m.) Velnio akmuo turi 27–30 cm skersmens ir 12 cm gylio įdubą su grioveliu į akmens kraštą (akmuo minimas 1253 m.

dokumente (Salys, 1930, p. 16)), Vainikių (Kretingos r.) Šlaveitos kūlis, ant kurio, pasak padavimų, buvo aukojama, turi 44x55 cm dydžio ir 6–13 cm įdubą. Viršilų (Skuodo r.) girios šventas akmuo yra ritinio formos, nors viršuje neturi dubens. Akmuo 1,34–1,36 m skersmens, 58–60 cm aukščio.

Akmenų įdubimuose susirinkusiam vandeniui senasis (ikirikščioniškasis) tikėjimas teikė svarbią reikšmę. Tai susiję su mitiniu pasakojimu apie akmenų bei įdubimų juose kilmę ir Perkūno dalyvavimu šio pasakojimo siužete. Šią mitinę–religinę reikšmę patvirtina duomenys apie tai, jog šventvietėse dažnai būdavo akmenų su įvairiais įdubimais, ir svarbus buvo įdubimuose susirinkęs vanduo („kraujas“, „ašaros“). Šis vanduo pasižymėjo tuo, jog buvo nepaprastas: jis laikytas šventu, teikiančiu sveikatą ir grožį, šito vandens išgėręs žmogus nebijojo Perkūno, galėjo pereiti iš vienos būsenos į kitą ir panašiai (Vaitkevičius, 1997, p. 34–37, 44–45).

Tokie patys vaizdiniai fiksuojami ir žinomuose tikėjimuose apie ritinio formos dubenuotuosius akmenis: Kirdiškių akmens dubenyje susirinkusiu vandeniui buvo gydoma vadinamoji rožė, gumbas (Urbanavičius, 1979, p. 37), gydomuoju buvo laikomas Budrių akmens dubenyje pavasarį po pirmos perkūnijos susirinkęs vanduo (Jablonskis, 1991), jau minėta, kad Paduobužės akmuo padavimuose buvo laikomas „bažnytiniu“ indu švęstam vandeniui (Urbanavičius, 1977, p. 84), o iš Trumponių akmens pavadinimo „Laumių bliūdas“ galima spėti, kad čia buvo žinomi padavimai apie laumes, kurios prausdavosi dubenyje susirenkančiu vandeniui (plg., toks retas padavimų motyvas žinomas apie akmenį su natūraliu įdubimu kitoje Molėtų r. vietovėje – Taitiškyje).

6. ŠVENTVIETĖS RELIGINIAME KONTEKSTE

Iš anksčiau pateiktų archeologinių duomenų (šventvietės vienodai įrengtos, jose randama ugnies kūrenimo pėdsakų), etnologinių bei mitologinių duomenų (akmenų dubenyse susirinkęs vanduo dar XX a. kai kada buvo laikomas nepaprastu, ir toks tikėjimas turi seną mitinį pagrindą) matyti, kad šventvietės atliko mažiausiai dvejopą funkciją: (1) lygiai horizontaliai pastatyto pagrindinio akmens dubenyje rinkosi šventas vanduo, (2) šalia akmens buvo kūrenama šventa ugnis (žinia, jog tokia šventvietė prie Mosėdžio buvo šventame miške, sustiprina prielaidą, kad prie dubenuotųjų akmenų degdavo būtent šventa ugnis).

Tyrinėjant Katinų akmenį (vieną iš 4 dubenuotųjų akmenų su latakais) nustatyta, kad jo latakas iš dubens veda į tą akmens kraštą, prie kurio buvo deginama

ugnis. Paminėtini analogiški Laukagalio (Kaišiadorių r.) šventojo akmens tyrinėjimų rezultatai – jų metu paaiškėjo, kad ten, kur prie akmens pagrindo baigiasi du nuožulnūs latakai, vedantys iš akmens viršuje iškalto pailgo horizontalaus dubens–„lovio“, buvo kūrenamos dvi laužavietės; jokių radinių tyrimų metu nerasta (Urbanavičius, 1979š, p. 34–36). Tai leidžia manyti, kad abi šios senojo tikėjimo šventviečių realijos (šventas vanduo ant akmens ir šventa ugnis prie akmens) tarpusavyje buvo susieti ir reiškę tam tikrą mitinių vaizdinių kompleksą, kuri ateityje galbūt atskleis lietuvių mitologijos tyrinėjimai.

Ritinio formos akmenų su plokščiadugniais dubenimis Lietuvoje per 30 metų užfiksuota 33. Tai ištis labai nedaug (plg., Lietuvoje tiek pat žinoma daugiau nei tūkstančiu metų senesniu laikotarpiu datuojamų akmenų su mažomis duobutėmis) ir mažai tikėtina, kad šis skaičius ateityje didėtų sparčiau nei vienas du nauji paminklai per metus. Net pripažįstant, kad dalis ritinio formos dubenuotųjų akmenų, kaip ir kitų šventviečių akmenų, buvo įvairiomis aplinkybėmis sunaikinta, vis tiek jų žinoma labai mažai. Tai leidžia manyti, jog aprašomų šventviečių kūrimo metu jos buvo ne vienintelis, o vienas iš kelių – „specializuotas“ – šventviečių tipų, ir, galimas dalykas, šios šventvietės buvo kuriamos tik trumpą laiką (jų gyvavimo laikotarpis yra kitas matmuo).

Pirmoji šventviečių su ritinio formos dubenuotaisiais akmenimis religinė realija „šventas vanduo ant akmens“ mitiniu požiūriu yra susijusi su dievo Perkūno figūra. Palyginti su įvairiais, dažniausiai natūralius įdubimus viršuje turinčiais akmenimis (jie su Perkūnu susiję pirmiausia mitinio pasakojimo rėmuose, o religinėje perspektyvoje – su visų dievų bei mirusiųjų „kelionėmis“ (Vaitkevičius, 1997, p. 42–43)), ritinio formos šventviečių akmenys, kurių dubenyse renkas šventas vanduo, atrodo pagal atitinkamus reikalavimus apdirbtas, pastatytas ir šį kartą specialus Perkūno šventviečių „įrenginys“. Tai tarsi naujos kokybės ir ištis moderni tos pačios senosios religinės tradicijos išraiška. Antroji aprašomų šventviečių religinė realija „šventa ugnis“ senajame tikėjime daugeliu atvejų yra universali ir ne visada išryškinama kaip būdinga tik vienam kuriam dievui, pvz., Perkūnui (žr. Laurinkienė, 1996, p. 74–75) skirtų apeigų dalis.

Paminėtina, kad maždaug 1 km į šiaurės vakarus nuo tos vietovės, kur rastas Gargždėlės akmuo su plokščiadugniu dubeniu, iki XX a. 3 dešimtmečio Salantų pakrastyje egzistavo Perkūnkaimiu vadinamas dvaras (Vaitkevičius, 1998, p. 96), apie 1 km į šiaurės vakarus nuo Sūdėnų akmens, dabartinėje Latvijos teritorijoje, yra kelių sodybų kaimas Perkūniškis (Perkūnāte) (Vaitkevičius, 1998, p. 104), apie 2 km

į pietvakarius nuo Žibininkų akmens, Eglynupio ir Varduvos santakoje, yra Juodeikių Perkūno kalnas (Vaitkevičius, 1998, p. 166–167). Iki XX a. ir Žibininkų akmuo, ir Perkūno kalnas dar buvo tame pačiame, kartais šventųjų miškų reliktu vadintame Varduvos kairiojo kranto ažuolyne.

Be to, kartais šventvietės su ritinio formos dubenuotaisiais akmenimis priklauso platesnėms sakralinėms vietovėms – jau minėtas Šilalės dubenuotasis akmuo prie Didžiojo akmens šventame miške. Padavimuose pasakojama „bažnyčias“ stovėjus į pietvakarius nuo Udralių akmens ir Paduobužės akmens vietoje (be to, į pietryčius nuo Paduobužės akmens telkšo Velniuko ežeras). Gargždėlės akmuo buvo rastas Alkupio ištakų rajone. Sūdėnų akmuo yra tarp Pelėkių Velnio akmens su duobutėmis ir Šventosios upės, kuri toje vietoje, pasak tikėjimų, kasmet reikalauja aukų. Toks pat tikėjimas, esą ežeras neužšąla, kol negauna žmogaus galvos, žinomas ir apie Riešės (Sudervės) ežerą, kurio pakrantėje įsikūręs Švedų kaimas ir, atrodo, buvo rastas ritinio formos dubenuotasis akmuo. Apie Meldzerės akmenį pasakojama, jog šalia jo augo šventasis ažuolynas (Urtāns, 1992, p. 53).

7. ŠVENTVIETĖS ISTORINIAME KONTEKSTE

Aptarus apie ritinio formos dubenuotuosius akmenis žinomus duomenis ir parodžius interpretacijų kelius, pabaigoje liko sunkiausias uždavinys – pasiūlyti sprendimus, kaip surasti šių šventviečių vietą istoriniame kontekste.

Tai, kad Katalikų bažnyčia tokioms šventvietėms atsirasti įtakos neturėjo (šventviečių įkūrimo laiko nerodo ir ten rastos XVI–XIX a. molinių indų šukės), kad spėjamos Perkūno šventvietės su ritinio formos dubenuotaisiais akmenimis buvo senosios tradicijos tąsa, kuri kitaip – moderniau – išreiškė tuos pačius mitinius–religinius vaizdinius, kad dalis šventviečių su ritinio formos dubenuotaisiais akmenimis tikrai buvo įkurtos didesnėse (kartu galbūt ir ankstesnėse) šventose vietose, verčia aprašomų šventviečių atsiradimo aplinkybių ieškoti dar prieš krikščionybės įvedimą.

Svarbu pažymėti, kad arealų, kur paplitę aprašomi akmenys, ribos buvo nubrėžtos jau suradus pirmuosius šios rūšies paminklus ir vėliau, per kelis dešimtmečius didėjant paminklų skaičiui, iš esmės nesikeitė. Jų nerasta daugelyje rajonų, kurie buvo ne kartą nuodugniai žvalgomi (pvz., Šilalė). Todėl galima manyti, kad akmenų paplitimo žemėlapyje objektyviai parodomai regionai, kur tokie akmenys buvo paplitę. Iš akmenų paplitimo žemėlapio matyti, kad pirmasis jų arealas iš esmės patenka į vėlyvojo geležies amžiaus laikotarpio

kuršių teritorijos ribas, antrasis – į lietuvių (Rytų Lietuvos pilkapių kultūros; apie Solko akmenį, kuris buvęs jau Latgaloje, trūksta papildomų duomenų). Kutiškių akmuo netoli Radviliškio ir Šiaulių r. ribos yra žemaičių ar žiemgalių teritorijoje. Taigi dubenuotųjų akmenų kartografavimo metu kiek netikėtai vienodos senojo tikėjimo religinės realijos užfiksuotos Rytų Lietuvoje ir Šiaurės vakarų Lietuvoje – Vakarų Latvijoje. Viena iš galimų pastarojo fakto interpretacijų – gyventojų grupės, persikėlusios kitur gyventi, įkūrė tokias pačias šventvietes kaip gimtinėje. Tačiau kas iš kur migravo?

Pirmasis dubenuotųjų akmenų arealas Šiaurės vakarų Lietuvoje – Vakarų Latvijoje yra kur kas tankesnis už antrąjį. Pirmojo arealo ribos tiksliau atitinka brėžiamas kuršių teritorijos ribas negu antrojo arealo ribos – lietuvių genties (istorinės Lietuvos). Be to, keletas šventviečių pirmajame areale sietinos su istorinėmis XIII a. gyvenvietėmis (tiksliau – to laikotarpio paminklais Mosėdyje, Puodkaliuose, Gricžėje, Laiviuose ir kt.), ko negalima pasakyti apie antrojo arealo dubenuotuosius akmenis. Todėl peršasi mintis, kad ritinio formos dubenuotieji akmenys (kaip ir straipsnyje paminėti jų prototipai kuršių teritorijoje) atstovauja savitai kuršių šventviečių tradicijai, kuri pažįstama etninėse jų žemėse, taip pat ir Rytų Lietuvoje – tuometinės Lietuvos valstybės vietose, kur, matyt, nuo XIII a. vidurio kūrėsi pabėgėliai kuršiai.

Kuršių migracijos iš nukariautojo Kuršo faktas didesnių abejonių nekelia. Tai rodo archeologiniai, antropologiniai, kalbiniai duomenys (Gudavičius, 1988, p. 63–65; Žulkus, 1995, p. 161). Iškyla vienas rimtesnis prieštaravimas – šventviečių su ritinio formos dubenuotaisiais akmenimis kol kas nežinoma istorinėse žemaičių žemėse, pvz., Telšių r. pietinėje dalyje, Kelmės, Šiaulių rajonuose, ten, kur kuršių migracijos kryptis yra bene mažiausiai diskutuotina.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Caune A., 1974 – Dobuakmeņi Latvijā // Arheolģija un etnogrāfija. Rīga, 1974. T. 11, p. 89–98.

Colpe C., 1970 – Theoretische Möglichkeiten zur Identifizierung von Heiligtümern und Interpretation von Opfern in ur- und parahistorischen Epochen // Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Phil.-hist. Klasse, III folge. Göttingen, 1970. Nr. 74, p. 18–39.

Gimbutas J., 1970 – Lietuvos bažnyčių chronologija ir statistika // Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis. Roma, 1970. T.5.

8. IŠVADOS

Lietuvoje ir Latvijoje žinoma 40 ritinio formos akmenų, kurių viršuje yra iškalti plokščiadugniai dubenys. Šie akmenys paplitę dviejuose pagrindiniuose arealuose: Šiaurės vakarų Lietuvoje – Latvijos Kurše (27 paminklai) ir Rytų Lietuvoje – Latgaloje (12 paminklų). Tik vienas šio tipo akmuo žinomas Vidurio Lietuvoje (pav. 1).

Geležiniu kalnu ir kūju tašant viršutinės akmens dalies šonus, buvo formuojamas akmuo–ritinys, o jo viršuje iškalamas dubuo. Abiejų arealų akmenys yra tos pačios – vidutiniškai 1 m skersmens ritinio formos. Akmenų viršuje yra iškalti vidutiniškai 50 cm skersmens dubenys stačiomis sienelėmis ir plokščiais dugnais. Iš žemės paprastai kyšojo nuo 25 iki 90 cm aukščio dubenuotojo akmens dalis.

1970–1972, 1975, 1994 m. archeologinių tyrinėjimų rezultatams bendra tai, jog po akmenimis (jų vietoje) rasti nedidelių akmenų „pastovai“ skirti tam, kad pagrindinis – dubenuotasis akmuo – stovėtų lygiai horizontaliai. Prie dubenuotųjų akmenų rasta pavienių anglių, degėsių arba laužaviečių–židinių. Trijose vietose laužavietėse rasta sudaužytų molinių indų šukių, datuojamų XVI–XVIII a. ar net XIX a. pradžia. Tačiau pažymėtina, kad šie radiniai nerodo aprašomo tipo šventviečių įkūrimo laiko.

Šventvietės su ritinio formos dubenuotaisiais akmenimis atliko mažiausiai dvejopą funkciją: lygiai horizontaliai pastatyto akmens dubenyje rinkosi šventas vanduo, o šalia akmens buvo kūrenama šventa ugnis. Šios religinės realijos mitiniu požiūriu pirmiausia sietinos su dievu Perkūnu.

Ritinio formos dubenuotuosius akmenis tenka laikyti kuršiška šventviečių tradicija, gyvavusia etninėse jų žemėse, taip pat ir Rytų Lietuvoje, kur, matyt, nuo XIII a. vidurio kūrėsi pabėgėliai iš Kuršo.

Gudavičius E., 1988 – Baltramiejaus Hionekės kronikos duomenys apie Šiaulių žemę // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. 1988. T. 2, p. 56–65.

Jablonskis I., 1969 – Dubenėti akmenys Skuodo ir Kretingos rajonuose // Kraštotyra. 1969, p. 110–114.

Jablonskis I., 1971 – Dar apie dubenėtus akmenis Kretingos ir Skuodo rajonuose // Kraštotyra. 1971, p. 129–134.

Jablonskis I., 1991 – Ar sugriš budriškiai į Budrius? // Gimtinė. 1991. Nr. 8, p. 2.

- Kviklys B., 1992 – Mūsų Lietuva: krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai. 2-asis (fotogr.) leid. V., 1992. T. 4.
- Laurinkienė N., 1996 – Senovės lietuvių dievas Perkūnas kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose // Tautosakos darbai. Vilnius, 1996. T.4.
- Mannhardt W., 1936 – Letto–preussische Götterlehre. Rīga, 1936.
- Misius K., Šinkūnas R., 1993 – Lietuvos katalikų bažnyčios. Žinytas. Vilnius, 1993.
- Rimantienė R., Urbanavičius V., 1971 – Pagoniška šventykla Žemaitijoje // Mokslas ir gyvenimas. 1971. Nr. 2, p. 11–13.
- Salys A., 1930 – Die žemaitischen Mundarten / I. Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets. Kaunas, 1930. (Atspausa iš: Tauta ir Žodis. Kaunas, 1930. T. 6).
- Šaulys V., 1969 – Akmuo–pinigas // Kalba Vilnius, 1969. Nr. 19, p. 5.
- Tarasenka P., 1928 – Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928.
- Tarasenka P., 1958 – Pėdos akmenyje (istoriniai Lietuvos akmenys). Vilnius, 1958.
- Urbanavičius V., 1972a – Dubenuotų akmenų paslaptis // Mokslas ir gyvenimas. 1972. Nr. 2, p. 16–19.
- Urbanavičius V., 1972b – Mitologinių akmenų aplinkos tyrinėjimai 1970–1971 m. // Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 m. Vilnius, 1972, p. 77–83.
- Urbanavičius V., 1972š – Senovės lietuvių spėjamų kulto vietų kasinėjimai [1971–1972 m.] // LIIR. F. 1. Nr. 351.
- Urbanavičius V., 1977 – Senųjų tikėjimų reliktai Lietuvoje XV–XVII a. (4. Pagoniškos šventvietės XVI–XVII a.) // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija. 1977. T. 3, p. 79–89.
- Urbanavičius V., 1978 – Katinų (Anykščių r.) dubenėtas akmuo // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais. Vilnius, 1978, p. 170–171.
- Urbanavičius V., 1979 – Mitologiniai akmenys // Mokslas ir gyvenimas. 1979. Nr. 8, p. 36–37.
- Urbanavičius V., 1979š – Žvalgomieji kasinėjimai Anykščių, Utenos, Kaišiadorių, Šilalės rajonuose (1976–1977 m.) // LIIR. F. 1. Nr. 679.
- Urbanavičius V., 1994 – Lietuvių pagonybė ir jos reliktai XIII–XVII a. // Liaudies kultūra. 1994. Nr. 3, p. 1–7.
- Urtāns J., 1992 – Cylindrical Ritualistic Stones a Cup Mark in Latvia // Journal of Baltic Studies. 1992. Vol. 23. № 1, p. 47–56.
- Vaitkevičienė D., Vaitkevičius V., 1996 – Naujojo Daugėlišio (Ignalinos r.) padavimai // Tautosakos darbai. V., 1996. T. 5, p. 164–210.
- Vaitkevičius V., 1998 – Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija. Vilnius, 1998.
- Valatka V., 1971 – Buvo aukuras Petraičius // Komunizmo švyturys (Telšiai). 1971 03 03, p. 3.
- Wigand von Marburg, 1863 – Cronica nova Prutenica // Scriptorum rerum prussicarum. Leipzig, 1863. Bd. 2, p. 453–662.
- Žulkus V., 1995 – Migration in Žemaitija in den 13.–16. Jahrhunderten // Archaeologia Baltica. Vilnius, 1995. Vol. 1, p. 156–173.
- Уртанс Ю. Т., 1988 – Языческие культовые памятники на территории Латвии // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Ленинград, 1988.

SANTRUMPOS

LIIR – Lietuvos istorijos instituto Rankraštnas

THE STONES WITH FLAT-BOTTOMED BOWLS IN LITHUANIA AND LATVIA Vykintas Vaitkevičius

Summary

In the article stones of cylindrical form with a flat-bottomed and vertical walls bowe on their tops are described. Such stones of sacred places were wide-spread within two main areas, namely, in north western Lithuania – the Latvian Curonia and the eastern Lithuania–Latgalia (Fig. 1). Within the 1st area there are 27 monuments in

the districts of Liepaja and Kuldīga (in the north), Tukums (in the northeast), Mažeikiai and Telšiai (in the east), Plungė (in the south), Kretinga (in the west). Within the 2nd area there are 12 monuments in the districts of Vilnius (in the south), Švenčionys (in the east), Preiliai (in the northeast), Kupiškis (in the northwest). One stone of such

type is also known in the middle Lithuania (Radviliškis district).

In the both areas stones are of the same form – a processed roll with the average diameter of 1 m. Their lower part, probably inserted into the soil, most frequently was irregularly shaped. On the top of a stone (not strictly in the centre) a flat-bottomed and vertical walls bowe with average diameter of 50 cm was formed. Usually its bottom was sufficiently plainly hollowed up or surrounded with a gutter along its parameter and the central part was remained poorly hollowed up. Sometimes a chute connected the bowe with the edge of the stone. The height of a stone with a bowe on its top which was stuck out of the earth was 25–90 cm.

In 1970–1972, 1975, 1994 the media or the formes planes of location of 13 cylindrical stones with flat-bottomed bowes were researched. The mutual result of all these researches – “stands” of little rocks or breakages under the stones (the places where they stood) in order to ensure the precise horizontal position of the main stone. At the stones with bowls single traces of coal, sites of a fire or fire-places were found. At three fire-places shivers of crockery dated to the 16th–18th and even the early 19th c. were obtained. But it is necessary to note that these shivers of crockery do not indicate the time of the *formation* of the sacred places of this type.

The sacred place had at least two functions: (1) in the bowe of the exactly horizontal stone sacred water was accumulated, (2) nearby the stone a sacred fire was maintained. Within the period of formation of such sacred

places it was not the only, but one of several types of sacred places – the “specialized” one, and, probably, such sacred places were established only within a short period.

The first religious reality of the sacred places with cylindrical stones equipped with bowes – “the sacred water on the stone” – from the mythological standpoint was associated with the god Perkūnas (Thunder). The second religious reality – “the Sacred Fire” – in the ancient faith in most cases was universal and not always was a part of the rites fixed only for one god, for example, Perkūnas.

The archaeological, ethnological and mythological data which are presented in the article show that Catholic church did not affect the appearance of sacred places of this type. The supposed Perkūnas sacred places with cylindrical stones with bowes were the continuation of old tradition which in more modern form expressed the same mythological and religious images. In addition, a part of these sacred places were founded within the locations of more large (and, probably, also more earlier) sacred places. This forces to search the circumstances of the appearance of sacred places with cylindrical stones equipped with bowes in the period before introduction of Christianity.

So, the following idea appears: cylindrical stones with a flat-bottomed bowes on the top present the Curonian tradition of sacred places which was realised within the ethnical lands of Curonians as well as in the Eastern Lithuania (within the territory of the Lithuanian state), where, probably, from the middle of the 13th c. Curonian refugees settled.

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. The distribution of cylindrical stones with a flat-bottomed bowe in Lithuania (according to the data of the author) and Latvia (according to J. Urtan, 1992): **Lithuania**: 1. Brotykai (Skuodas district); 2. Budriai (Skuodas district); 3. Ersla (Skuodas district); 4. Igariai (Skuodas district); 5. Gargždėlė (Kretinga district); 6. Katinai (Anykščiai district); 7. Kirdiškis (Kupiškis district); 8. Klibiai (Kretinga district); 9. Kutiškiai (Radviliškis district); 10. Lūžai (Zarasai district); 11. Paduobužė (Molėtai district); 12. Padvariai (Kretinga district); 13. Petraičiai (Telšiai district); 14. Pikeliskės (Vilnius district); 15. Pubžibiai (Plungė district); 16. Puodkaliai (Skuodas district); 17. Renavas (Mažeikiai district); 18. Reškutėnai (Švenčionys district); 19. Sakališkės (Vilnius district); 20. Skudiškiai (Mažeikiai district); 21. Sūdėnai (Kretinga district); 22. Šaukliai I (Skuodas district); 23. Šaukliai II (Skuodas district); 24. Šerkšniai I (Skuodas district); 25. Šerkšniai II (Skuodas district); 26. Šilalė (Skuodas district); 27. Švedai (Vilnius district); 28. Trumponiai (Molėtai district); 29. Udraliai (Skuodas district); 30. Vėlybniškės (Vilnius district); 31. Vilnius; 32. Voveraičiai (Kretinga district); 33. Žibininkai (Mažeikiai district); **Latvia**: 34. Dzeņi (Liepāja district); 35. Laimdotas (Tukums district); 36. Mazgramzda (Liepāja district); 37. Meldzere

(Saldus district); 38. Naiži (Kuldīga district); 39. Pinnas (Liepāja district); 40. Solkas (Preiļi district).

Fig. 2. The Renavas Stone (Mažeikiai district).

Fig. 3. The Kirdiškis Stone (Kupiškis district).

Fig. 4. The Vėlybniškės Stone (Vilnius district).

Fig. 5. The Paduobužė Stone (Molėtai district).

Fig. 6. The Pubžibiai Stone (Plungė district).

Fig. 7. The Šaukliai Stone I (Skuodas district).

Fig. 8. The Lūžai Stone (Zarasai district) on the research.

Fig. 9. The Trumponiai Stone (Molėtai district) on the research.

Fig. 10. The Šilalė Stone (Skuodas district) on the research.

Fig. 11. The Katinai Stone (Anykščiai district) on the research.

Fig. 12. In the fire-place near the Šilalė Stone (Skuodas district) ceramics was found.

Fig. 13. The Stabulankiai Stone (Utena district) on the research.

Fig. 14. The present media of the Šilalė Stone (Skuodas district).

Fig. 15. The settlement „Molėtų bažnyčia“ („The Molėtai Church“) where the Paduobužė Stone (Molėtai district) is situated.

КАМНИ С ПЛОСКОДОННЫМИ ЧАШАМИ В ЛИТВЕ И ЛАТВИИ

Викинтас Вайткавичюс

Резюме

В статье описаны камни цилиндрической формы, сверху которых выдолблена чаша с вертикальными стенками и плоским дном. Такие камни, присущие святым местам, были распространены в двух основных ареалах: (1) – северо-западной Литве – Латвийском Курше и (2) – в восточной Литве – Латгале (рис. 1). К первому ареалу относятся 27 памятников в районах Лепая и Кулдыги (на севере), в районе Тукумеа (на северо-востоке), в районах Мажейкяй и Тяльшяй (на востоке), в районе Плунге (на юге), в районе Крестинги (на западе). Ко второму ареалу относятся 12 памятников в Вильнюсском районе (на юге), в районе Швенчёнис (на востоке), в районе Прейляй (на северо-востоке), в районе Купишкиса (на северо-западе). Один камень такого типа известен и в средней Литве (в районе Радвилишкиса).

На территории обоих ареалов распространения камней их форма та же – обработанный цилиндр, средний диаметр которого 1 м. Их нижняя часть, по-видимому, находившаяся в земле, обычно была неправильной формы. В верхней части камня (не обязательно в центре) была выдолблена чаша с вертикальными стенками и плоским дном, средний диаметр которой 50 см. Дно обычно гладко выдолблено или вдоль его границ выбита канавка, а центральная часть выдолблена не так тщательно. Иногда из чаши к краю камня бывал пробит желоб. Высота вкопанного в землю камня была 25-90 см.

В 1970-1972, 1975, 1994 г.г. была исследована окружающая среда или бывшее местонахождение 13 цилиндрических камней с плоскодонными чашами. Общей чертой результатов этих исследований является наличие небольших камней или осколков под камнем (или на месте, где он стоял), предназначенных для того, чтобы основной камень – с чашей – стоял строго горизонтально. Вблизи камней с чашами были обнаружены отдельные скопления угля, пепела или следы костров. В трех местах в пределах следов костров были найдены фрагменты глиняной посуды XVI-XVIII вв. и

даже начала XIX века. Однако следует отметить, что эти находки не указывают на время *основания* священных мест упомянутого типа.

Святые места выполняли, по меньшей мере, двойную функцию: (1) в чаше строго горизонтально стоящего основного камня скапливалась святая вода, (2) рядом с камнем поддерживался святой огонь. Во время создания этих священных мест, такой тип святого места не был единственным, а лишь одним из нескольких и, вполне возможно, такие священные места создавались лишь в течении непродолжительного времени.

Первая религиозная реальность священных мест с цилиндрическими камнями с чашами – „святая вода на камне“ – в мифологическом смысле связана с фигурой бога Перкунаса. Вторая религиозная реальность – „святой огонь“ – в большинстве случаев является универсальной и не всегда выделяется как часть обряда, посвященного какому-либо отдельному богу, например, Перкунасу.

Археологические, этнологические и мифологические данные, приведенные в статье, указывают на то, что католическая церковь не оказывала влияния на создание священных мест такого типа. Предполагаемые священные места поклонения Перкунасу с цилиндрическими камнями, снабженными чашами, были продолжением старой традиции, которое в другой – более современной – форме выразило те же мифологически-религиозные образы. Кроме того, часть этих священных мест была основана на территории более крупных (возможно, и более древних) священных мест. Это побуждает искать обстоятельства создания священных мест с цилиндрическими камнями, снабженными чашами, в периоды времени до введения христианства и наводит на мысль, что камни цилиндрической формы с плоскодонными чашами являются традицией куршских священных мест, которая была реализована в пределах этнических куршских земель, а также и в Восточной Литве (на территории Литовского государства), где, по-видимому, с середины XIII века селились беженцы из Курша.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Распространение цилиндрических камней с плоскодонными чашами в Литве (по данным автора) и в Латвии (по данным Ю. Ургана, 1992): Литва: 1. Бротикай (район Скуодаса); 2. Будряй (район Скуодаса); 3. Эрела (район Скуодаса); 4. Игаряй (район Скуодаса); 5. Гаргждале (район Кретинги); 6. Катинай (район Аникцияй); 7. Кирдишкис (район Купишкиса); 8. Клибьяй (район Кретинги); 9. Кутишкяй (район Радвилишкиса); 10. Лужай (район Зарасай); 11. Падуобуже (район Молетай); 12. Падваряй (район Кретинги); 13. Петрайчяй (район Тяльшяй); 14. Пикелишкес (район Вильшоса); 15. Пубжибьяй (район Плунге); 16. Пуодкаляй (район Скуодаса); 17. Ренавас (район Мажейкяй); 18. Решкутенай (район Швенчёнис); 19. Сакалишкес (район Вильшоса); 20. Суденай (район Кретинги); 22. Шаукляй I (район Скуодаса); 23. Шаукляй II (район Скуодаса); 24. Шеркшняя I (район Скуодаса); 25. Шеркшняя II (район Скуодаса); 26. Шилале (район Скуодаса); 27. Шведай (район Вильшоса); 28. Трумпоняй (район Молетай); 29. Удраляй (район Скуодаса); 30. Велибнишкес (район Вильшоса); 31. Вильшос; 32. Воверайчяй (район Кретинги); 33. Жибининкай (район Мажейкяй); Латвия: 34. Дзени (район Лепаи); 35. Лаймдотас (район Тукумса); 36. Мазграмзда (район

Лепаи); 37. Мелдзере (район Салдуса); 38. Найжи (район Кулдыги); 39. Пиннас (район Лепаи); 40. Солкас (район Преиляй)

Рис. 2. Камень в Ренаве (район Мажейкяй).

Рис. 3. Камень в Кирдишкисе (район Купишкиса).

Рис. 4. Камень в Велибнишкес (район Вильшоса).

Рис. 5. Камень в Падуобуже (район Молетай).

Рис. 6. Камень в Пубжибьяй (район Плунге).

Рис. 7. Камень I в Шаукляй (район Скуодаса).

Рис. 8. Камень в Лужай (район Зарасай) во время исследований.

Рис. 9. Камень в Трумпоняй (район Молетай) во время исследований.

Рис. 10. Камень в Шилале (район Скуодаса) во время исследований.

Рис. 11. Камень в Катинай (район Аникцияй) во время исследований.

Рис. 12. В очаге у камня в Шилале (район Скуодаса) найденная керамика.

Рис. 13. Камень в Стабуланкяй (район Утены) во время исследований.

Рис. 14. Нынешний вид окружающей среды, где находится камень в Шилале (район Скуодаса).

Рис. 15. Местность „Молетский костел“, где находится камень Падуобуже (район Молетай).

Vykintas Vaitkevičius
Lietuvos istorijos institutas,
Archeologijos skyrius,
Kražių g. 5, LT-2001 Vilnius.
Tel. 62 56 30.